Vlastenecký kosmopolita Jaroslav Goll

Petr Čornej

V Praze - Malešicích, jen několik kroků za bývalou vesnicí směrem k železniční trati a teplárně, stojí v těsném sousedství škvárového fotbalového hřiště dva nízké panelové domy: Gollova ulice. Málokdo z jejích obyvatel, kteří si již zvykli na hlomoz projíždějících nákladních vlaků a kouř z blízkých komínů, ví, kdo Jaroslav Goll byl. V katastru Malešic, dnes součástí desátého správního obvodu hlavního města, nese většina ulic jména bývalých univerzitních profesorů. Není to náhoda. Ves Malešice byla svého času majetkem pražského vysokého učení. A tak se stalo, že nedávno vybudovaná ulice v prostředí mizející pražské periférie připomíná památku vynikajícího dějepisce. Jaký to paradox! Po Palackém největší český historik 19. století, vědec, jenž svůj obor povznesl na světovou úroveň, se ocitl na periférii obecného kulturního povědomí, takže uličku v Malešicích lze považovat za prosté znakové vyjádření skutečnosti. Do určité míry je vůbec překvapením, že se Gollovo jméno na plánu Prahy objevuje. Již za svého života a snad ještě častěji po své smrti byl totiž významný badatel mnohdy označován za nenárodního, ba dokonce kosmopolitního vědce, jenž českou historiografii svedl ze správné cesty, nastoupené Františkem Palackým. Šlo ovšem o frapantní nedorozumění, s nímž se, bohužel, setkáváme někdy ještě dnes. Celá Gollova životní dráha a výsledky jeho činnosti však uvedený názor naprosto jednoznačně vyvracejí.

Jaroslav Goll se narodil 11. července 1846 v Chlumci nad Cidlinou, kde jeho otec Adolf působil jako lékař. Matku Marii,

rozenou Daňkovou, ve svém dětství téměř nepoznal. Dva roky po narození jediného syna byla s nevyléčitelnou duševní poruchou hospitalizována v pražském ústavu pro choromyslné, v němž zůstala až do své smrti. Absence mateřské péče, kompenzovaná zvýšenou starostlivostí otce, a přízrak matčina osudu nepochybně, vedle vrozených dispozic, spoluovlivnily psychické ustrojení budoucího historika a umocnily Gollovy senzitivní až bolestínské rysy, o nichž vypovídají jak svědectví jeho přátel, tak vlastní bohatá korespondence. K citové rovnováze jistě nepřispívaly ani časté změny prostředí. Již roku 1849 se jeho otec stal krajských chirurgem v Plzni, poté stejnou funkci vykonával v Hradci Králové, aby na delší čas zakotvil roku 1857 jako krajský lékař v Mladé Boleslavi. Kultivované prostředí hmotně zajištěné, byť neúplné rodiny stejně jako národně uvědomělé smýšlení Adolfa Golla výrazně formovaly zájmy a postoje malého chlapce, jenž se osobně poznal s Boženou Němcovou i Bedřichem Smetanou. Mladoboleslavské klima bylo na přelomu padesátých a šedesátých let 19. věku velmi příznivé pro rozvíjení kulturní a politické činnosti v českém vlasteneckém duchu. Boleslavsko náleželo v té době k baštám pozvolna se rodícího mladočeského proudu, pro což je předurčovalo sociální složení obyvatelstva i neúnavná aktivita proslulého knížete Rudolfa Thurn-Taxise. Bylo přirozené, že politický ruch na Mladoboleslavsku neunikl pozornosti rakouských úřadů, jež si povšimly i chování a názorů dr. Adolfa Golla. Ještě v roce 1864 oznamoval mladoboleslavský okresní hejtman pražskému místodržitelství, že sice zná Adolfa Golla jako vynikajícího lékaře, nezapomněl však dodat, že dotyčný byl v předchozích letech otevřeným obhájcem české národní věci.[1] Do otcových vlasteneckých stop

vkročil syn Jaroslav velmi záhy a se vší mladickou rozhodností.

Gymnaziální studia zahájil Jaroslav Goll v časech Bachova absolutismu, avšak převážná část jeho středoškolské docházky spadala do první poloviny let šedesátých, do oné, řečeno slovy Zdeňka Nejedlého, "jaré atmosféry" oživeného kulturního a politického života českého národa. Student Goll, jenž navštěvoval postupně gymnázia v Hradci Králové, v Mladé Boleslavi, znovu v Hradci Králové, aby roku 1864 maturoval na staroměstském gymnáziu v Praze, byl postupně zcela pohlcen českými kulturními snahami. Daný názorový vývoj plně odpovídal vlohám dospívajícího hocha, jehož talent ponechal moudrý otec "nejpřirozenějšímu spontánnímu vývoji a jen tu a tam svou podporou zasahoval."[2/] Literární sklony, zájem o vlastenecké dějiny, slušné hudební vzdělání a vědomí národní příslušnosti vedly ke sblížení mladého Golla s předními pražskými umělci a uvolnily v něm touhu přispět vlastními tvůrčími činy k povznesení národní kultury. Svůj raison d'être spatřoval na poli poezie, kde se výrazně prosadila družina májová s vůdčími osobnostmi Jana Nerudy a Vítězslava Hálka.

Z historického nadhledu je zřejmé, že Gollovo tíhnutí k poezii a literatuře vůbec vyvěralo ze tří zdrojů: mládí, pro něž je básnická výpověď nejcharakterističtějším vyjádřením osobních pocitů, z ovzduší vrcholícího romantismu a z tradic českého obrození, v němž téměř každý vlastenec manifestoval svůj postoj psaním veršů. Připomeňme tu alespoň Pavla Josefa Šafaříka a Františka Palackého, kteří po básnických počátcích zasvětili i převážnou část života múze Clió. Zájem o českou literaturu vzbudilo v gymnazistu Gollovi seznámení s časopisem Lumír, který pravidelně četl na návštěvách v Chlumci

nad Cidlinou u svého dědečka Josefa Daňka, vlastence "starého rázu."[3] Slavný a uznávaný Mikovcův list míval pak k dispozici i u spřátelené rodiny Novotných v Mladé Boleslavi. V posledních třídách staroměstského gymnázia se Goll spřátelil s mladými literáty, zejména s Josefem Martinem, publikujícím své příspěvky pod pseudonymem Jaroslav Martinec. Tento začínající literát jej přivedl do kavárny na konci Perlové ulice, kavárny, v níž sedávali a diskutovali Jan Neruda a Vítězslav Hálek. Povzbuzen přízní obou předních spisovatelů poskytl Goll své verše a povídky časopisu Květy, který Hálek s Nerudou v roce 1865 založil. Ještě v témže roce se Goll účastnil též debat v literárním odboru Umělecké besedy, jejímž členem se záhy stal a získal tak možnost setkávat se s již uznávanými (K. J. Erben, Josef Barák, Boleslav Jablonský, Julius a Eduard Grégrovi, Rudolf Mayer, Gustav Pfleger-Moravský, V. B. Nebeský, Jakub Malý) i začínajícími spisovateli a publicisty; zprvu v domě U bílého kohouta v Liliové ulici a později o několik metrů dále, v ulici Michalské.[4]

První vlastní tvůrčí pokusy zveřejnil Goll až po vstupu na pražskou filozofickou fakultu, kde se rozhodl proti vůli příbuzných, avšak s otcovým požehnáním studovat kombinaci dějepis-zeměpis s perspektivou budoucího učitelství na střední škole. Jak sám po letech vzpomínal, zvolil si uvedený obor víceméně z nouze, poněvadž alespoň částečně odpovídal jeho humanitním zálibám: "Vlastně bych byl se měl na univerzitě věnovat spíše literární historii nebo dějinám umění - ale tehdy se to samostatně nepěstovalo."[5] V počátcích studia se také Gollovy zájmy značně tříštily. S oblibou poslouchal přednášky z filozofie, začal se dokonce učit sanskrt, nad vším však do-

minovaly jeho prozaické a zejména básnické pokusy, tištěné už nejen v Květech, ale i na stránkách Almanachu českého studenstva a proslulého almanachu Ruch. V těchto publikacích se hlásila o slovo nová nastupující básnická generace, dospívající v časech politického uvolnění a zápasu za uznání českého státního práva, a tím i za přebudování podunajské monarchie na principu trialismu. Jaroslav Goll tak vystoupil po boku Josefa (Václava) Sládka, jenž almanach Ruch "k upomínce na založení Národního divadla roku 1868" sestavil, Svatopluka Čecha, Ladislava Quise, Františka Šimečka, Otakara Červinky, Miroslava Krajníka, již jmenovaného Jaroslava Martince, Emanuela Miřiovského, svého velkého přítele Ervína Špindlera a dalších vrstevníků, mezi nimiž nechyběl ani pozdější filozof a estetik Josef Durdík, veršující ovšem pod pseudonymem Jan Bušil. S kolegy z Ruchu a Almanachu českého studentstva - okruh přispěvatelů obou sborníků se zhruba překrýval - sdílel student historie shodné básnické záměry i názory na českou politickou a kulturní situaci.

Vedle průkazného talentu Josefa Sládka a osobnosti Svatopluka Čecha, jehož poezie vyznačující se již tehdy vznosnými obraty, množstvím obrazů a rétoričností, neunikla pochvale Jana Nerudy, nepatřili ostatní autoři k vyhraněným tvůrcům ani ke stoupencům určitého literárního směru. V jejich verších se spojoval ohlas Máchova Máje s buditelským pathosem starších obrozenských básníků (včetně Kollára!) i s napodobováním, ba téměř až kopírováním májovců. Spletí vlivů však již v některých pasážích zazní tón a prokmitnou náměty charakteristické pro budoucí lumírovce. V plné míře platí toto konstatování i o básních Jaroslava Golla z let 1867-1872.

Prolínání ozvuků starších a soudobých básnických škol se zárodky nových směrů i tematická pestrost byly svým způsobem přirozené a logické. Návrat k vyhraněnému vlastenectví obrozenského typu bezprostředně souvisel s celkovou politickou atmosférou v českých zemích, která po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 nabývala na dramatičnosti a posléze vyústila v několikaleté mocné táborové hnutí, prosazující vedle požadavků ekonomické a sociální povahy respektování českého státního práva. V této fázi boje za dosažení politické svébytnosti se již české krásné písemnictví nespokojovalo pouze s jinotajným, byť srozumitelným opěvováním přicházejícího jara jako období naděje a volnosti nebo s pokusy romanticky ztvárnit významné postavy světových dějin, hrdiny bojující se zbraní v ruce za uskutečnění svých ideálů, nýbrž ještě vehementněji než dříve usilovalo o přímé oslovení publika, ponejvíce časovou vlasteneckou a politickou lyrikou i aktualizací námětů z národní minulosti. Česká literatura a vlastně téměř celé české umění tak na přelomu šedesátých a sedmdesátých let opětovně plnily obdobnou funkci jako v letech třicátých a čtyřicátých: orientovaly národ v aktuálním dění a burcovaly jej k větší kulturní a politické aktivitě. Této obdoby mezi snahami umělců doby předbřeznové a úsilím tvůrců z časů státoprávního zápasu si dobře povšiml již Zdeněk Nejedlý. Avšak rozdíly mezi uvedenými etapami procesu tzv. národního obrození existovaly a byly zřejmé už současníkům. Zatímco v první polovině 19. věku usilovali buditelé o to, aby prokázali kulturní životaschopnost českého národa a teprve v předvečer revoluce 1848 přerostl jejich program z roviny kulturní do roviny politické, po roce 1867 se české umění plně zapojilo do boje za splnění požadavků politické povahy.

Dvacetiletý Jaroslav Goll formuloval už v roce 1866 tento posun pregnantně: "Netřeba nám želeti toho, že hnutí české dlouho po přednosti literárným zůstávalo, straníc se nuceně i vědomě snah politických. Bylo zajisté především potřebí národ vychovávati, jakož i upříti se nedá, že znovuzrození české, kdyby bylo idey politické jen poněkud v popředí postavilo, bylo by se potkalo s odporem živlu nám nepřátelského i s nebezpečným a snad i životu našeho národa hrozícím protivním tlakem vlády tehdejší. Literaturou vzkříšen a ustrojen nestranil se národ náš i boje politického, zaujímaje neposledního místa v šiku bojovníkův za idey novověké. Snahy věku našeho jsou bez odporu rázu demokratického; jejich cílem jest, aby se každému co možná největší míry vzdělání duševného i blahobytu hmotného a svobody politické dostalo. Jest na bíledni, jako podstatně tyto troje snahy spolu souvisí, takže každá podmínkou obou ostatních se stává. Obzvláště dosažení svobody politické nezbytně založeno zdá se býti na všeobecném vzdělání, i vědeckém i mravním. Jak důležitým faktorem jest tudíž literatura v životě moderném, toho důkazem jest novinářství. Avšak ani na literaturu krásnou (vše podtrhl J. G. - pozn. P. Č.), ke které tuto především zřetel obracíme, zapomínati nesluší; i tato v životě politickém stává se zbraní mocnou, pobádajíc mysl zušlechtěnou k činu."[6/]

Postuláty, aby literatura povzbuzovala národ "jako prápor nešený v čele bojechtivého vojska" a aby "ryzejší národním rázem (podtrhl J. G.) se stala,"[7/] se mladý Goll se střídavými úspěchy pokoušel naplnit ve své tvorbě. Soudobá kritika ocenila jeho vlastenecky burcující básně [8/] a Jan Neruda přímo napsal, že Goll "není zcela cizím bojům politickým" a "miluje

národ svůj citem horoucím", ba nedovede "smlčet bol svůj nad osudy jeho."[9] V této souvislosti Neruda vyzdvihl báseň K založení Národního divadla, v níž autor věrně reflektoval atmosféru masového shromáždění, konaného u příležitosti položení základního kamene dne 16. května 1868:

"Až k skončenému sejdeme se dílu,
zda stavba větší bude krov už nést?
Nuž cvičme prací v díle menším pěst
a k dílům velkým svorně tužme sílu!

Až dokončeny budou dnešní činy
a sborem souzvučným mus zazní hlas,
zpěv musy tragické ať učí nás,
že národ nehyne, leč z vlastní viny."[10]

Pronikavý postřeh Nerudův upozorňoval čtenáře na Gollův historismus, který recenzent poněkud zjednodušeně vysvětloval básníkovou profesí. Poněvadž se však Neruda nezamýšlel nad verši začínajícího dějepisce okamžitě po jejích prvních zveřejněních, nýbrž až nad knižním vydáním, byl jeho pohled poněkud zkreslen. Goll se totiž dostával přes literaturu k historii, nikoliv od studia dějin k básnické tvorbě. Proto i jeho historismus zpočátku organicky vyrůstal z romantického historismu obrozenského a zároveň se napájel soudobou politickou aktualizací národní minulosti. Zřejmé je to ve volbě historických témat i ve způsobu jejich zpracování. V souladu s přístupem starších generací spisovatelů i vlastních vrstevníků se inspiroval četbou Rukopisů královédvorského a zelenohorského,[11] o jejichž pravosti tehdy nepochyboval, avšak ještě silněji pronikala do jeho poezie připomínka slavné doby husitské a

její konfrontace se stínem Bílé hory i následné poroby českého národa. V tomto směru netvořil Goll žádnou výjimku.

Téma osudné bělohorské porážky nebylo v české literatuře nikterak nové. Poprvé se vážněji přihlásilo v díle Karla Hynka Máchy, na intenzitě nabylo v revolučním roce 1848 a posléze nalezlo ohlas v tvorbě májovců.[12/] V šedesátých letech nastal v českém písemnictví skutečný "vroucí kult Bílé hory," kult, který se stupňoval v období táborového hnutí a přitahoval k sobě jak pozornost politiků, zejména z řad mladočechů, tak nastupujích ruchovců a lumírovců i o něco starších májovců. Vzpomeňme zde Hálkovy dramatické básně Dědicové Bílé hory, o které se 20. listopadu 1869 v literárním odboru Umělecké besedy rozpoutala debata, do níž zasáhl též Goll, vytýkající autorovi přílišnou lyričnost.[13/] Bělohorské téma se pak v následujících desetiletích frekventovalo tak často, že se změnilo v topos vlastenecky zaměřených uměleckých i politických projevů a pozvolna pokleslo v omšelé klišé, snadno redukovatelné na okřídlený výrok o třísetleté porobě českého národa, utrpení, které zavinila nevelká bitva svedená na pláních za Břevnovem ...

Vraťme se však zpět na rozhraní šedesátých a sedmdesátých let. Tehdy fenomém Bílé hory představoval pro mladočeské i staročeské politiky, stejně jako pro vlastenecky orientované umělce a intelektuály skutečně traumatizující událost české minulosti, příčinu všech běd, jež národ postihly a počátek konce české státnosti i politické samostatnosti. Osvětlení kořenů, souvislostí a důsledků bělohorského střetnutí považovala vzdělaná veřejnost za klíč k pochopení české otázky a prosazení státoprávních požadavků bylo pokládáno za odčinění dějinné tragédie, k níž došlo 8. listopadu 1620. Bílá hora zakotvila v historickém povědomí nejširších vrstev jako symbol

národního ponížení a nadcházející období, trvající až do sklonku 18. století, vyhlíželo jako temný čas, v němž český lid úpěl pod jhem habsburského centralismu a absolutismu, jezuitů i cizácké šlechty.

Do protikladu k dějinnému úpadku let 1620-1780 kladla vlastenecky smýšlející česká veřejnost dobu husitskou, v níž poznenáhlu shledávala největší a nejslavnější epochu národní historie. K rozšíření tohoto názoru nesporně přispěl třetí díl Dějin národu českého v Čechách a v Moravě, vydaný v letech 1850-1851, avšak koncipovaný Františkem Palackým už před rokem 1848. Evangelík Palacký, pocházející z českobratrské moravské rodiny, viděl, ze svého hlediska zcela přirozeně, v husitství opravdový vrchol české minulosti a husitské hnutí vyložil jako vyústění odvěké slovanské demokratičnosti a jako skvělý pokus uvést v život progresívní myšlenky, pokus, jímž český národ předešel ostatní Evropu o celá staletí a přispěl tak nesmazatelným vkladem do úsilí celého pokrokového lidstva uskutečnit ideály spravedlnosti, svobody a společenské harmonie.

Palackého velkolepá a badatelsky fundovaná koncepce českých dějin, budovaná na filozofické bázi evropského klasicismu a romantismu, nalezla v české společnosti po pádu Bachova absolutismu mocnou odezvu. Jak to však již s významnými i vědecky podloženými myšlenkově náročnými díly bývá, nepochopily ji širší kruhy české veřejnosti v úplnosti, nýbrž přijímaly ji v zjednodušené a aktualizované podobě. Palackého nazírání na husitství znamenalo průlom do dosud převažujícího staršího obrozenského pojetí, které v husitech spatřovalo především bojovníky, proslavivší český národ na válečném poli. Autor Dějin národu českého naproti tomu shledával největší přínos husitství

v oblasti politické a ideové. Výklad nejvýznamnějšího českého historika svým způsobem vybovoval i formujícímu se mladočeskému proudu, mezi jehož předáky a aktivisty náležela řada bývalých radikálních demokratů z roku 1848, tedy lidí, kteří už ve čtyřicátých letech prohlašovali husity za průkopníky společenského pokroku a zastánce práv selského a řemeslnického lidu proti privilegiím feudálů i katolické církve. Po pádu Bachova absolutismu vyzdvihli mladočeši husity jako předobraz svých politických snah a husitství interpretovali jako moderní demokratické, protišlechtické, protiklerikální a nacionální hnutí, jež, pokud bylo jednotné, slavilo úspěchy i na mezinárodním poli. Smysl těchto a podobných interpretací byl zjevný: kritika přežívajících výsad a politického postavení šlechty, manifestace nesouhlasu s politickým klerikalismem, posílení českého národnostního cítění se zjevným antiněmeckým ostnem a oživení tradičního obrozenského kréda, že pouze ideově jednotný národ může dosáhnout vytýčených cílů. Právě v národní nesvornosti a rozporech mezi lidem a šlechtickými vůdci protihabsburského odboje v letech 1618-1620 viděli mladočeští představitelé příčinu bělohorské katastrofy.

František Palacký, jenž spolu s F. L. Riegrem vedl staročechy, opírající se o spolupráci s českou historickou šlechtou, se tak ocitl v nezáviděníhodném postavení a proti mladočeské aktualizaci husitství se několikrát ozval. Avšak Palackého upozornění, že husité rozhodně nebyli antiklerikály v moderním slova smyslu, ani další korekce násilných aktualizací nedokázaly veřejnost beze zbytku přesvědčit. Mladočeští politikové a s nimi spjatí publicisté a umělci (Bedřich Smetana, Jan Neruda a další) ovlivnili svým přístupem husitství nastupující generace tvůrčí inteligence i široké vrstvy obyvatelstva.

Ostatně i staročeši uznávali velikost husitství a zdůrazňovali tezi o jednotě národa jako nezbytné podmínce úspěchu českého politického programu. Do státoprávního zápasu vstupovaly, přes veškeré existující názorové diference, obě složky zatím formálně pevné národní strany jednotně, byť se mladočeský radikalismus setkával s větší společenskou ozvučností a výrazně se podílel na organizaci táborového hnutí.

S jistou oprávněností se dá říci, že právě tábory lidu na předělu šedesátých a sedmdesátých let přispěly k rozšíření a upevnění názoru o husitství jako vrcholu českých dějin a pobělohorském období jako epoše národního úpadku. S bělohorskou porážkou však zástupy manifestující za uznání českého státního práva nehodlaly mít nic společného a v atmosféře, umocněné pocitem pospolitosti a shodného základního cíle, se pokládaly za potomky a dědice husitské velikosti. Obdiv k husitství vedl k ztotožňování se účastníků táborů s husitskými předky a jednotlivé manifestace nabývaly charakteru ustáleného rituálu. Nejnavštěvovanější mítinky se konaly na místech spojených s významnými událostmi husitské doby (Husinec, Vítkov, Oreb, Žižkovo pole u Přibyslavi, Lipany atd.), nad hlavami davů vlály domnělé husitské prapory a sbory amatérských pěvců či přímo sami účastníci setkání zpívali nové písně s husitskými náměty (Hranice vzplála) nebo slavný husitský chorál Kdož jste boží bojovníci, který právě tehdy získal neobyčejnou oblibu. Na slavnostní náladu těchto okamžiků jejich aktéři nikdy nezapomněli a řada českých umělců zůstala ideám táborového hnutí věrná na celý život. Vedle ruchovců a lumírovců tu může jako typický příklad sloužit Alois Jirásek, jenž v roce 1869 dovršil osmnáct let.

Obsáhlý exkurs o stavu historického povědomí na rozhraní šedesátých a sedmdesátých let má svůj smysl, neboť bez jeho znalosti bychom nepochopili myšlenkový vývoj Jaroslava Golla. Ani on se v časech táborového hmutí nepřidržel autority Františka Palackého a nic nedbal ani suché vědecké střízlivosti svého univerzitního učitele Václava Vladivoje Tomka. I student Goll plně podlehl romantickému vztahu k českým dějinám a politickému nadšení, s nímž široké vrstvy české společnosti vstoupily do státoprávního zápasu. V jeho verších z této doby se objevují náměty bělohorské a ozývá se v nich husitský chorál, jako je tomu kupř. v básni Bezděz,[14/] publikované poprvé již roku 1867:

"Jak po celé by vlasti zašuměly
vše lesy, všecky háje, všecky bory,
a šumot v jedno větry spojit spěly
a echem odpovídaly vše hory:
zpěv nový ponáší se k nebes výši,
jenž v jedno zní jak triumf i jak hraný,
zpěv dosud nikdy v světě neslýchaný -
a jaký svět snad více neuslyší:
Kdo jste boží bojovníci
i zákona jeho!

Ton každý písně té jest mečem pádným,
ton každý písně té jest hbitším střely,
ton každý trůny hrotí králům zrádným,
a jako plevy svívá nepřátely.
Král Zikmund před ním na útěk se dal
i Cesarini, církve kardinál,
jím u Domažlic zhasne kříž i zlatý,
jenž blesky metá na náš národ klatý.

Kdož jste boží bojovníci
i zákona jeho!

Jak bouře mořská zpěv se rozvlní,
vlast k žulovým až hradbám naplní
a cizí loďstvo zdrtí, ponoří,
jež odváží se v české záhoří.
A tolik stone korábů v té tůni,
že vlny překypí přes mezní hráze:
až k Baltu proudí po volné se dráze
a všecka Evropa jich bouří duní:
Kdož jste boží bojovníci
i zákona jeho!"[15/]

Anticipace hesel i atmosféry táborů lidu stejně jako myšlenková spřízněnost se soudobou básní Husita na Baltu, již Svatopluk Čech zveřejnil roku 1868, jsou mimo jakoukoli pochybnost. Není bez zajímavosti, že svůj kladný poměr k husitství manifestoval Goll i jinak. V listopadu 1869 otiskly Národní listy dopis adresovaný knihkupectví I. L. Kobera a podepsaný Jaroslavem Martincem, Miroslavem Krajníkem, Ladislavem Quisem, Jaroslavem Gollem a Bohuslavem Čermákem, list, v němž jmenovaní oznamovali, že se vzdávají svých honorářů v almanachu Ruch a žádají jejich převedení do Husova fondu.[16/]

Z bezprostředních důsledků bělohorské bitvy zaujalo Golla téma českých exulantů,[17/] kteří opustili vlast, zpřetrhali příbuzenské svazky a zemřeli opuštěni v cizině, aniž se dočkali naplnění svých snů a tužeb. Tklivou lyrickou výpověď o bolestných osudech jedince a národa ocenila soudobá kritika zřetelně výše než elegii Bezděz, v některých pasážích (a ostatně též

volbou námětu) příliš poplatnou autorovi Máje i poezii doby předbřeznové. Obdiv k Máchovi a májovcům i příklon k demokratickým idejím evropského liberalismu, příklon patrný z citované úvahy o smyslu české národní literatury, prostupuje i básní V žaláři[18/], která vyznívá v nesmlouvavý odsudek absolutismu a útlaku:

"Až z hrdel lidských nad hrobem
zpěv jarní bude zníti,
za který umřel v žaláři -
ten žalář v prach se zřítí!
Zda hrob ten lépe ozdobit
by pomník mohl jiný? -
na hrobě pěvce svobody
žaláře zříceniny!"

A nezůstalo jen u slov. Goll se aktivně zapojil do rušného spolkového a politického dění sklonku let šedesátých, což dokládá několik údajů. Roku 1868 se stal jednatelem literárního odboru Umělecké besedy a v následujícím roce vystoupil na této půdě s návrhem zásad Spolku volných přednášek pro lid, koncipovaných jako extenze o novinkách ve vědeckém světě. Populárně pojaté přednášky se obracely především k ženskému publiku.[19/] Rozumělo se samosebou, že se Goll spolu s ostatními shodně smýšlejícími vrstevníky zúčastňoval i masových shromáždění na podporu státoprávních požadavků. A byl to právě on, kdo navrhl, aby se pro politické manifestace užívalo místo anglického slova meeting označení tábor, programově připomínajícího slavnou husitskou dobu. Myšlenka se rychle ujala, na čemž měl zvláštní zásluhu Karel Sabina, který nápad svého mladého přítele zpopularizoval v tisku.[20/]

Gollova veřejná činnost se záhy dočkala i jiné pozornosti. Ani uhlazené chování neuchránilo nenápadného štíhlého blondýna, jehož tvář zdobil řídký knír, před bedlivým zrakem rakouských policejních úřadů. Podle konfidentských hlášení hrál Jaroslav Goll význačnou roli při organizování politicky uvědomělé mládeže v Mladé Boleslavi a jejím okolí. Z jeho podnětu se koncem léta 1868 vydalo několik studentů do vsi Katusic, kde probíhala rolnická "beseda". Studenti využili této příležitosti, aby sedlákům vysvětlili smysl deklarace, jíž státoprávně orientovaní poslanci zahájili na českém zemském sněmu pasivitu. Zároveň vesničany vyzývali k odběru časopisu Blaník, jehož vydávání ohlásil v Berlíně J. V. Frič. Programem Fričova listu byl zápas za autonomii zemí Koruny české, docílení národnostního smíru v Čechách na základě demokratických zásad a uplatňování myšlenky slovanské vzájemnosti bez jakékoliv hegemonie.[21/] Policejní relace označily shromáždění v Katusicích za politický tábor sui generis, byť jednotlivé projevy nezazněly v plénu, nýbrž pouze v malých skupinách posluchačů. Tím však Gollovo jméno z policejního hledáčku nezmizelo. V dubnu 1870 oznámil jeden z konfidentů, že Jaroslav Goll napsal spolu s knížetem Rudolfem Thurn-Taxisem brožuru Plány Fadějeva a Čechy, publikaci, která sice odmítala panslavistické tendence vlivných ruských kruhů, avšak v dalších bodech nápadně připomínala názory J. V. Friče. Nakonec se ukázalo, že autorem brožury byl Thurn-Taxis sám a Goll měl v celém případě roli prostředníka, když se z blíže neznámých důvodů přihlásil ke spoluautorství. Nicméně pražský místodržitel baron Koller doporučil mladoboleslavskému okresnímu hejtmanovi, aby mladého Golla nenápadně střežil.[22/] Tento pokyn platil ovšem pouze pro období prázdnin, pokud je student historie trávil v otcovském

domě, a posléze i pro školní rok 1870-1871, kdy Goll vyučoval na mladoboleslavském gymnáziu.

Zájem pražského místodržitele a policejních orgánů o Gollovu veřejnou aktivitu opětovně potvrzuje blízkost nadaného studenta formujícímu se mladočeskému hnutí. Ostatně řada jeho známých z okruhu Umělecké besedy dala své pero do služeb mladočeské politiky a Gollův přítel z nejdůvěrnějších, Ervín Špindler, mimo jiné překladatel Meissnerova Žižky, náležel později mezi koryfeje národní strany svobodomyslné. Goll sám se svými sympatiemi k mladočechům ani po letech nikterak netajil a přiznal se i k obdivu k osobnosti Karla Sabiny, s nímž se pravidelně setkával v Umělecké besedě. Na společnost jednoho z bývalých vůdců radikálně demokratického směru se vyloženě těšil, poněvadž debaty o nejožehavějších otázkách mu "přinášely prospěch", zejména v "dobách politicky pohnutých". Gollovo zaujetí pro Sabinu šlo tak daleko, že vehementně odmítal občasné kuloárové narážky na Sabinovu udavačskou činnost. Když "jednoho večera přišel jeden starší literát" a ohlašoval, co se stalo, bylo, jak vzpomínal stárnoucí Goll, "nám těžko věřit a bolestno uvěřit."[23/] S národní stranou svobodomyslnou zůstával Goll spjat i po celou první polovinu let sedmdesátých, což ilustrují události z roku 1874. Tehdy hrozilo nebezpečí, že staročech Skrejšovský využije úmrtí Vítězslava Hálka a vystoupí proti Umělecké besedě. "Byla k němu vyslána deputace; Frant. Dvorský, nástupce Hálkův, jako předseda literárního odboru, se mnou. Byli jsme přijati velmi nemilostivě."[24/] To se však již seběhlo v době, kdy se Goll pozvolna loučil s uměleckými ambicemi a programově upouštěl i od politické aktivity.

Ještě jednou však měl Goll se svým neskrývaným vlastenectvím potíže. Zhruba v polovině sedmdesátých let navštívil, už

jako poměrně známý historik, za krátkého vídeňského pobytu ministra bez portfeje Josefa Ungera. Ministr nevěděl nic o Gollově národnosti, avšak znal jeho německy publikované práce. V závěru audience Unger naznačil, že upozorní ministra kultu a vyučování Karla von Stremayra na reálnou možnost Gollovy akademické dráhy. S časovým odstupem komentoval historik svůj zážitek s hořkou ironií: "Mohl jsem jíti a se poroučet. Tak jsem šel a zdálo se mi neloajální, kdybych neřekl: „Excellenz, ich bitte bemerken zu dürfen, daß ich ein Czeche bin." Ungera to patrně zarazilo..., podotkl sic, že to nevadí, ale když jsem druhý den přišel k Stremayrovi, přijal mne sice po svém způsobu hladce, ale konec byl - rada, abych šel na gymnázium."[25]

Z dosavadního líčení se snad mladý Goll může jevit jako svobodomyslný vlastenec a souputník vyhraněně národně smýšlejících ruchovců. Avšak pouze proto, že naše dosavadní pozornost patřila převážně jeho dílům a činům, v nichž se otázky národní existence frekventovaly zvláště silně. Ve skutečnosti měly již první Gollovy literární krůčky blíže k pozdějším lumírovcům než k ortodoxním stoupencům "ruchovské" linie. Od počátků umělecké činnosti si nadějný básník kladl dva úkoly: pěstovat vlastenecké cítění a současně otvírat českému písemnictví okna do světa, tj. seznamovat čtenáře s literárními a kulturními směry jiných oblastí. Tento záměr vyrůstal z přesvědčení, že má-li se české umění skutečně zdárně rozvíjet, dosahovat vysoké úrovně a oslovovat i orientovat publikum, nesmí se uzavírat samo do sebe, ale naopak musí se neustále vyrovnávat s cizími podněty a přispívat k naplnění nejvyššího a nejvlastnějšího poslání tvůrčí činnosti - k prohloubení ideálů svobody jednotlivce i národů. Ve stejném duchu formulovali hlavní úlohu české literatury už v průběhu padesátých a opětovně na počátku

šedesátých let májovci v čele s Janem Nerudou. V jejich pojetí se zápas za dosažení kulturní a politické svébytnosti stával součástí úsilí, které nemělo hranic: boje za všeobecný pokrok a uznání všelidských hodnot. V základních bodech tedy program májovců splýval jak s mladočeským liberalismem, tak s Palackého ideou pozvolného, leč nepřetržitého se přibližování lidstva k "božným dobám."

Se svým chápáním světovosti české literatury vstoupila družina májová na výbušný terén. Především narazila na nesouhlas příslušníků starších generací, názorově zformovaných před rokem 1848 a spatřujících v tvorbě májovců nebezpečí pro osud mladé české literatury. Ústy Jakuba Malého sice obhájci a dědici obrozenského programu nevyčítali mladým autorům snahu o světovost, avšak varovali je před unáhleným opouštěním dosavadních tradic a požadovali, aby se více přidrželi hlavních zdrojů obrozené české literatury a aby soustavně rozvíjeli její odkaz. Byly to marné domluvy. Vývoj se nedal zastavit a májovci kráčeli svou cestou, i když nutno přiznat, že státoprávní zápas, který podporovali a jenž vyvolal opětovné prudké vzepětí národního citu, jejich směřování modifikoval. Situace družiny májové nebyla tedy ve vypjatých chvílích národních a politických vášní jednoduchá. Nicméně její chápání úkolů české literatury a českého umění získalo souhlas značné části mladé inteligence, která postupovala v Hálkových a Nerudových intencích.

Goll o správnosti linie, vytyčené májovci, nepochyboval a ztotožňoval se s ní už v době středoškolských studií. Snad i proto, že byl mimořádně jazykově vybaven a při otvírání oken do světa mohl uplatnit své schopnosti. Vedle němčiny a latiny

zvládl na vysoké úrovni také francouzštinu, polštinu, italštinu a brzy též angličtinu. Vynikající znalosti cizích jazyků mu už na prahu dospělosti přiblížily mezinárodní kulturní obzor více než většině jeho vrstevníků, orientujících se tradičně dobře v jazykových oblastech německých. Připočteme-li k tomu Gollovy svobodomyslné ideály, bylo v řádu věci, že viděl úkoly české literatury obdobně jako Hálek a Neruda. V citované úvaze Slovo o naší literatuře opakoval sice starší obrozenský postulát, aby čeští spisovatelé věnovali více pozornosti slovanským literaturám,[26] avšak zároveň zdůraznil nezbytnost studia antického odkazu, z něhož se zrodila evropská civilizace, i aktuálních podnětů z celého kulturního světa: "Výlučně národní vývoj ale jest nemožným a pro nebezpečí, které v každé jednostrannosti se tají, nelze si to ani přáti, a tož i literatura jediné vyhoví úkolu svému, když otevře bránu všemu, co nejkrásnějšího všech národův a všech věkův." Národní literatura se podle Gollova mínění musí "obohacovati stále myšlénkami a názory novými, aby nepokulhávala za literaturami jiných národův." Proto je třeba "vnikati v cizí kruhy myšlének, abychom poznali z cizího, co naším vlastním jest, a porovnáváním, co naší předností nebo naším nedostatkem."[27]

Vznesené požadavky realizoval Goll v praxi. Ve shodě s májovci čerpal náměty pro svá díla z jinonárodních literatur,[28] ba velmi často i z antické kultury, což byla v dobovém českém kontextu vzácnost.[29] Gollův pozitivní vztah k starořecké a starořímské kultuře se zrodil již na gymnáziu, jehož osnovy kladly na výuku latiny, řečtiny a antických reálií mimořádný akcent v představě, že klasické jazyky rozvíjejí logické myšlení a že antický příklad vychovává žáky k občanským ctnostem.

Škola sama o sobě by však znamenala málo, kdyby Goll neměl dobré učitele a kdyby nenalézal v antickém období aktuální hodnoty pro sebe i soudobou společnost.

Talentovaný student si k literárnímu ztvárnění příznačně vybíral témata, která ho v politicky pohnuté době vzrušovala nejvíce: problém vzpoury proti tyranii a nastolení opravdové lidovlády. Vedle několika básní, z nichž nejpůsobivější je skladba Morituri te salutant, caesar!, otištěná poprvé roku 1868 v almanachu Ruch,[30/] vydává pozoruhodné svědectví o Gollových aspiracích dramatický zlomek[31/] o korintském tyranu Periandrovi a jeho synu Lykoforonovi. 1717 veršů napsaných zřejmě v průběhu roku 1867 prozrazuje, že autorovým cílem bylo zachytit vnitřní proměnu Lykoforona, který se z vypjatého individualisty stal revolučním bojovníkem a vůdcem mas, nespokojených s útlakem a despotickou vládou. Ideu demokracie, rozvinutou buržoasními a buržoasně demokratickými revolucemi, podal autor s burcující otevřeností:

"Oč lépe jest, by všichni vládli jste,
než aby jeden vládl všechněm vám!"[32/]

Goll se nepochybně snažil dokázat, že řecké a římské dějiny i antická literatura poskytují nepřeberné množství motivů a témat, jejichž prostřednictvím se i český autor může vyjádřit k diskutovaným politickým a uměleckým otázkám své doby. Což sám neřešil v dramatu o Lykoforonovi problém individuální vzpoury osamělého romantického hrdiny a jeho poměr ke společnosti, tedy téma, jímž se literatura zabývala od časů Byronových, resp. Máchových? A cožpak byl antický ideál krásy, dobra, harmonie a lidských ctností vzdálen hodnotám člověka druhé poloviny 19. století? Vždyť estetik Miroslav Tyrš právě

tehdy v sokolském hnutí s úspěchem oživoval a razil starořeckou myšlenku kalokagathie, spočívající v symbióze tělesné krásy a duchovních kvalit.

Proč Goll divadelní hru nedokončil, se lze jen dohadovat. Pravděpodobně podlehl své pověstné sebekritičnosti v okamžiku, když zjistil, že dílo nedosáhne úrovně, jíž si předsevzal. Pečlivá analýza dochovaného fragmentu doložila závažnou okolnost: autorovým vzorem při výstavbě dramatu byly divadelní hry Williama Shakespeara.[33] Tento poznatek není při oblibě geniálního tvůrce mezi májovci a při Gollově znalosti angličtiny zvláštním překvapením, přece jen ale vypovídá o tom, jak velké cíle si student historie kladl. Vědom si toho, že Shakespeare napsal několik dramat na antické náměty, pokusil se vkročit do jeho stop a dát českému divadlu dílo, které dosud postrádalo. A byť tento úmysl nedotáhl do konce, zaslouží si jeho počin připomenutí.

Ještě dříve než jako básník a prozaik došel Goll uplatnění jako překladatel. Už za středoškolských studií přetlumočil několik "šansonů" francouzského písničkáře Bèrangera[34] a po roce 1866 jej upoutala literatura polská. Zvláště si oblíbil Julia Slowackého,[35] ale jeho celoživotní láskou se stala díla Adama Mickiewicze. Ukázky z překladů Pana Tadeusze a Konrada Wallenroda publikoval Goll v Květech[36] a milovanému romantickému básníkovi zasvětil i první přednášku, již proslovil v literárním odboru Umělecké besedy.[37] Rozhodně nebylo náhodou, že ho uvedená instituce jmenovala do komise, jejímž úkolem bylo vybrat a přeložit nejvýznamnější polské autory pro chystanou edici Světové poezie. Se zájmem o Polsko a Poláky souvisely i Gollovy překlady z ukrajinské lidové slovesnosti.[38]

Ve výběru autorů, jež mladý Goll přibližoval českému publiku, postřehneme při pozornějším pohledu stejnou tendenci jako v případě jeho vlastní tvorby. Vesměs šlo o romantické básníky, vyjadřující touhu po svobodě jedince i národa a odhodlání bojovat proti všem formám útlaku. Zůstával tak i v této sféře činnosti věren svému chápání literatury, která poskytuje čtenáři estetický zážitek a zároveň ideově formuje i vede individum a společnost v duchu myšlenek demokracie a humanity.

Je téměř jisté, že kdyby se Goll věnoval básnické tvorbě soustavně, nekráčel by cestou vyhraněně vlastenecké poezie, nýbrž stal by se souputníkem lumírovců, s nimiž ho v pozdějších letech pojily četné přátelské svazky. Lumírovci rozvíjeli myšlenky májovců a usilovali o to, aby krásná literatura syntetizovala pól národní s pólem všelidským. Do časopisu, který tato skupina roku 1873 založila a jemuž dala staronový název Lumír, Goll i v následujících letech přispíval a krátce ho též spoluredigoval.[39/] Shodou okolností nahradil v redakci svého budoucího kolegu Otakara Hostinského, odcházejícího na studijní pobyt do Mnichova. Není bez zajímavosti, že ve funkci redaktora Lumíra přijal Goll z rukou Vítězslava Hálka korekturu jeho poslední a nedokončené povídky.[40/] Tím se však Gollovy styky s lumírovci nevyčerpaly. Jejich ovocem byly přátelské vztahy s J. V. Sládkem a později též s Jaroslavem Vrchlickým. Sládek od Golla kupř. obdržel dva svazky povídek amerického prozaika Bret Harta,[41/] jehož díla potom začal překládat do češtiny. A s Vrchlickým se Goll v devadesátých letech podílel na překladu výboru básní z klíčové sbírky moderní poezie, slavných Květů zla francouzského básníka Charlese Baudelaira.[42/]

Po roce 1872 Gollova činnost na poli krásného písemnictví zřetelně slábne, ačkoliv se básně podepsané jeho jménem čas od času objevovaly na stránkách Lumíra. Důvodem postupného odklonu od vlastní tvorby nebyla ani náročnost vůči sobě samému, ani umělecké zneuznání. Naopak, kritika Golla oceňovala jako básníka vyhraněného jazyka a dokonalé techniky, lepšího lyrika než epika, v každém případě však jako nadějnou osobnost.[43/] Jaroslav Goll přestal být poetou programově a rozhodl se věnovat povolání, které si zvolil. A tak útlý svazek Básní představoval na dlouhá desetiletí jediný větší výtěžek jeho uměleckého působení.[44/] Práci vědce-historika dal Goll definitivně přednost v letech 1872-1873. Nebyla to lehká volba. Vnitřní boj, který věrně zrcadlí dopisy otci i Fany Karáskové, trval několik měsíců a "dáma poezie" nakonec přece jen ustoupila múze Clió. Svár rozhodla vyhlídka na habilitaci a další možnosti, jež služba historii otvírala.

Mimořádné nadání přemýšlivého mladíka zaregistrovali nejen Neruda s Hálkem, nýbrž i vysokoškolští profesoři historie na tehdy ještě nerozdělené pražské filozofické fakultě, Čech V. V. Tomek a Němec Konstantin Höfler. Gollovi byl sympatičtější Höfler, který "krásně přednášel a míval univerzálně historický rozhled,"[45/] nicméně Tomka talentovaný student upoutal při státní zkoušce písemnou prací Beziehungen Böhmens zum deutschen Reiche im 15. Jahrhundert. Už v tomto tématu se zračí celé budoucí zaměření historika Golla, jemuž se vztahy mezi Čechy a ostatními národy a státy, resp. mezi českými a obecnými dějinami staly osudem. Od té chvíle neppustil již Tomek svého žáka z očí a při ústních státnicích ho spolu s Höflerem vybídl k akademické kariéře, jejíž nepsanou podmínkou bylo studium na zahraničních univerzitách.[46/] Avšak Gollova otce taková nejistá per-

spektiva lekala. Nikde nebylo psáno, že se jeho syn habilituje a posléze dosáhne univerzitní profesury, která, na rozdíl od docentury, zajišťovala velmi slušné živobytí. Raději by jej "viděl ve službě státu, třeba by taková jen skromných materielných výhod poskytovala..."[47] a tak čerstvý doktor filozofie /promoce se konala 21. 5. 1870/ přijal pro svůj i otcův klid místo suplenta na mladoboleslavském vyšším gymnáziu, kde ve školním roce 1870-1871 vyučoval dějepis a zeměpis. Dráha středoškolského učitele v provinčním městě netrvala dlouho. V červenci 1871 přemluvil V. V. Tomek Adolfa Golla, aby syna na studijní pobyt do ciziny přece jen pustil. Uznávaný a oblíbený lékař souhlasil a podrobil se, i když "s krvácejícím srdcem všemu."[48]

Profesora Tomka velice překvapilo, že Goll místo do Berlína odjel, v souladu s Höflerovým přáním, na univerzitu v Göttingen, kde vedl historický seminář evropsky proslulý odborník Georg Waitz. Cesta do Němec na podzim 1871 stála na počátku Gollova téměř dvouletého pobytu v zahraničí, pobytu, jenž měl pro názorové zrání mladého historika vskutku určující význam. Do ciziny odjížděl pětadvacetiletý muž, aktivní účastník táborového hnutí, člen Umělecké besedy, vlastenec vyhraněného smýšlení a poměrně úspěšný básník i překladatel, toužící přibližovat české kultuře světové obzory. Historie zatím pro něho byla více koníčkem než posláním. Do vlasti se vrátil jiný člověk. Člověk, jemuž se pevným smyslem života stala vědecká práce a jemuž dva roky strávené za hranicemi zcela proměnily pohled na českou otázku a její postavení v evropském kontextu.

Německá, anglická a holandská města působila na začínajícího českého historika svou atmosférou, památkami i kulturou a pobyt v nich posílil v jeho vědomí "lumírovskou" orientaci.

Život v cizině poskytl Gollovi i jedinečnou příležitost zprostředkovat české veřejnosti zahraniční kulturní dění na základě vlastních postřehů a zkušeností. Po dva roky uveřejňovala redakce Květů a posléze Lumíra příspěvky, v nichž Goll komentoval či popisoval zajímavosti z Výmaru, Drážďan, Lipska, Berlína, Haagu, Schweningen i Londýna.[49/] Autor statí charakterizoval pozoruhodné výstavy výtvarného umění, referoval o vynikajících divadelních představeních a všímal si jedinečných historických památek i činnosti důležitých kulturních institucí.[50/] Vědomá i bezděčná komparace poměrů v Čechách a západoevropských státech zasahovala přirozeně téměř všechny sféry lidské činnosti. Z této konfrontace nevycházela Gollova vlast nejlépe. Ve srovnání s prudce se rozvíjejícím sjednoceným Německem, které se netajilo velmocenskými ambicemi, a především s Velkou Británií, nejvyspělejší zemí tehdejšího světa, plasticky vyvstávaly všechny české nedostatky a mladý historik se na vlastní oči přesvědčoval, jak daleko mají Čechy a Čechové k opravdové světovosti a co vše jim chybí, aby zaujali vysněné přední místo mezi evropskými národy. Golla v dané souvislosti /a také vzhledem k jeho humanitní orientaci/ ani tak nezajímal stupeň technického a průmyslového rozvoje, v němž sice české země sotva mohly soutěžit s Anglií, ale na kontinentě patřily k vyspělým oblastem. Poměřoval hlavně situaci v kulturní sféře, v politice, vědě a umění. A tu se situace v Čechách jevila pozorovateli zvenčí jinak než lidem žijícím ve vlasti. Teprve z většího odstupu vynikla v náležitých konturách přetrvávající uzavřenost a izolovanost české kultury i téměř úplná absence osobností opravdu evropského formátu, tedy neduhy, které záslužné snahy májovců a lumírovců stačily zatím pouze mírnit. Překonat citelné zpožďování, přemoci malé české poměry, v nichž se osobní spory i žabomyší konflikty vy-

dávaly za události prvořadého významu, a vyrovnat se v kulturní oblasti předním evropským národům, pokládal Goll od této chvíle za naléhavý příkaz dne. Bez prolomení krunýře izolace a bez dosažení světové či evropské úrovně vlastní kultury nemohl český národ reálně pomýšlet na politickou svébytnost. Uvedený Gollův názor se zdánlivě nijak zvlášť nelišil od starších obrozenských koncepcí, založených na postupném zvyšování kulturního niveau české společnosti. Ve skutečnosti však talentovaný historik obrozenské recepty překonával právě důsledným spojováním národního a nadnárodního zřetele. V tomto směru stál na stejné platformě jako lumírovci i jako příslušníci nastupujících vědeckých generací, jejichž názory objektivně vyjadřovaly potřeby české pospolitosti. Goll sám sice vlastní pohled na složitý dialektický problém národních a všelidských zájmů teoreticky nezformuloval, své stanovisko však dal jasně najevo v soukromé korespondenci a především rozsáhlou vědeckou a pedagogickou prací. Bez nadsázky lze říci, že teprve studijní pobyty a archívní výzkumy v Německu, Anglii a Holandsku uvedly plně do světa a umožnily mu seznámit se s nejmodernějšími kulturními a vědeckými trendy.

Jako historik získal Goll v cizině velmi mnoho. Na dějepisných stolicích univerzit v Göttingen a v Berlíně se v té době hlásil důrazně o slovo pozitivismus, byť nikoliv ve své čisté "comteovské" podobě. Jak známo, zajímaly ve stupnici věd, jak ji vymezil otec pozitivismu August Comte, nejvyšší místa sociologie a filozofie, tedy vědy shrnující a zhodnocující poznatky všech ostatních oborů. Historiografii vykazoval Comte podřízené postavení, v přízemí vědní pyramidy. Dějepisci měli sbírat a popisovat pramenný materiál, avšak nikoli právo vyvozovat z něho zobecňující soudy, filozoficko-dějinné koncepce nebo dokonce poučení pro budoucnost. Všechny vyšší myšlenkové

úkony vyhrazoval Comte pouze filozofii a sociologii. Comteova klasifikace věd však nebyla subjektivní a svévolná, jak si snad může myslet nezasvěcený čtenář, nýbrž reagovala na aktuální příkazy doby. Průmyslový i technický rozvoj, který v polovině minulého století nabral překotné tempo, byl přímo založen na využití přesných a bezpečně verifikovatelných poznatků, bez nichž už se nikdy nemohl obejít. Převratné úspěchy přírodních a technických věd, opírajících se o ověřitelné experimenty, opětovně oživily a posílily osvícenskou představu, že lidský rozum je schopen odhalit zákony přírody a řídit její chod. Od tohoto přesvědčení byl již jen krůček k názoru, že humanitní vědy /budou-li ovšem jejich metody a závěry stejně objektivní jako postupy a vývody badatelů v přírodních a technických oborech/ rozpoznají zákony platné ve společnosti a filozofové i sociologové určí z těchto zjištění optimální směr cesty, kterou se bude život lidstva ubírat. Kult objektivně poznatelného /pozitivního/ faktu pronikl po polovině minulého století do všech humanitních disciplín. Svár racionalismu a romantismu, spor dynamizující od konce 18. věku evropské myšlení, spor do dnešního dne neuzavřený, vyzníval po roce 1850 jednoznačně ve prospěch prvně uvedeného přístupu.

Ačkoliv Comte vyhrazoval historiografii v systému věd nepříliš důstojné místo a odsuzoval ji do role pomocné disciplíny filozofie a sociologie / z toho později i v českém prostředí pramenilo napětí mezi filozofy a dějepisci/, prosadil se pozitivismus záhy i v historických oborech, byť nikoliv v čisté podobě. Důvodů tohoto vývoje bylo více. Směřování historiografie souznělo s obecnou tendencí odklonu od romantismu, jenž dějepisectví všech evropských zemí podřídil národním a politickým zájmům. I když sepětí s aktuální současností dávalo historio-

grafii patřičnou prestiž, umožňovalo jí promlouvat k širokým vrstvám společnosti a ovlivňovat její vědomí, což výmluvně dokládá role dějepisu a dějepisců v procesu českého obrození, bylo v logice věci, že se historikové snažili překonat závislost svého oboru na mimovědeckých skutečnostech a emancipovat jej podle vzoru přírodních a technických disciplín.[51] Východisko pro konstituování historiografie jako empirické vědy se nabízelo samo. Byla jím systematická práce s verifikovatelnými fakty, práce zdánlivě vylučující veškeré nevědecké zásahy stejně jako subjektivní přístupy a zároveň popírající romantické mínění, že historické poznání je především záležitostí intuice a literárního nadání.

Prvním krokem na cestě k pozitivistickému dějepisectví byla popisně faktografická historiografie, která rezignovala na filozoficko-historické koncepce a své poslání spatřovala v shromažďování, prověřování a prosté interpretaci údajů spolehlivých pramenů. Tento směr se již v polovině 19. století začal prosazovat v německých zemích a k jeho představitelům patřil Georg Waitz, vynikající pedagog i autor precízních a "těžkopádných specializovaných studií."[52] Klasický výrok, že prvořadým úkolem každého historika je poznat, "wie es eigentlich gewesen ist", však pronesl o více než generaci starší Leopold Ranke, jenž sice teoreticky kanonizoval typ maximálně objektivní historiografie, avšak svým výkladem, že stát ztělesňuje dějinné síly, postulát objektivity narušoval.

V Čechách náležel ke stoupencům faktograficky popisné historiografie Gollův učitel V. V. Tomek, distancující se od každého zřetelnějšího náběhu k filozofii dějin a usilující o klidný, harmonický výklad faktů, spojených pouze do prostého kauzálního řetězce. Tomkovo stanovisko bylo reakcí na romantickou

fázi českého dějepisectví a zároveň se v něm zračilo zklamání bývalého nadšeného hegelovce, liberála a spolupracovníka Františka Palackého z revolučního dění roku 1848, s jehož ideály se historik města Prahy vnitřně rozešel. V zásadě však Tomek setrval na starším obrozenském názoru, že hlavní povinností českého vědce je přispět pilnou a ustavičnou prací k emancipaci českého jazyka a české kultury jako nezbytného základu dalšího národního vývoje. Avšak i tento střízlivý badatel tkvěl v romantické půdě více, než sám tušil. Vždyť věřil v pravost Rukopisů i některých jiných romantických podvrhů.[53/] Tomkův případ zároveň naznačoval, že každý český historik byl nucen až do okamžiku dosažení české politické svébytnosti zaujímat postoj k obrozenskému dědictví a současně se vyjadřovat k otázkám budoucího vývoje národní spodlečnosti. Výjimkou nebyl ani Jaroslav Goll.

Přerod Jaroslava Golla, účastníka státoprávního zápasu a básníka romanticky opěvujícího národní minulost i svobodomyslné ideály, v pozitivistisky orientovaného historika měl svou vnitřní logiku. Obdivovatel K. H. Máchy, Vítězslava Hálka i antické kultury při svém pobytu v cizině rychle pochopil prostou, leč tvrdou pravdu: má-li české dějepisectví dosáhnout vskutku světové úrovně, nezbývá mu nic jiného než důsledně převzít principy empirické vědy, aplikovat je v praxi /tento požadavek v sobě automaticky zahrnoval kritické přehodnocení obrozenského pohledu na českou minulost/ a navázat i udržet těsný kontakt se zahraniční vědou. Své životní poslání Goll zformuloval už v létech 1871-1873, kdy studoval u Waitze na univerzitě v Göttingen a posléze v Berlíně u profesora Pauliho, jenž svého žáka doporučil jako pomocníka americkému vyslanci Geo Bancroftovi, jinak historiku-amatérovi, pracujícímu tehdy

na posledním svazku History of the United States. Vedle styků s americkým vyslancem, styků otvírajících průhled do kultury vzdálené mocnosti, měly pro Golla nemenší význam družné rozhovory s generačními vrstevníky - švýcarským badatelem Alfredem Sternem a Francouzem Gabrielem Monodem, později vůdčími zjevy pozitivistického dějepisectví ve svých zemích. Bez váhání se dá konstatovat, že právě v tomto období vznikly základy pro budoucí obapolné prospěšné kontakty mezi českou univerzitní historiografií a dějepisci v jiných evropských státech. V čase svých prvních zahraničních studií začal Goll také pozorně sledovat soudobou cizí odbornou produkci, jejíž nejvýznamnější tituly systematicky recenzoval po celou svou vědeckou dráhu, ať již v Časopise Muzea Království českého, v Athenaeu či v Českém časopise historickém. V každém případě přinesly pobyty v cizině mnoho užitečného nejen Gollovi, ale celému českému dějepisectví. Již výše jsme konstatovali, že se do Prahy vrátil člověk pevně rozhodnutý přivést českou historiografii na opravdu světovou úroveň. Nikdo však nedokáže překročit vlastní stín. A tak se i Goll ve své badatelské činnosti, pojímané z hlediska dosavadních českých zvyklostí zcela převratně, zaměřil na témata značně tradiční. Úsilí zaměřil k osvětlení příčin a následků Bílé hory a na otázky spojené s husitstvím, resp. se vznikem jednoty bratrské. Echo táborového hnutí, státoprávního zápasu a básnických počátků tak skrytě zní i v Gollových vědeckých juveniliích.

První část šíře pojaté studie o Jaroslavu Gollovi.

P o z n á m k y :

1/ Viz K. Kazbunda, Stolice dějin na pražské univerzitě II, Praha 1965, s. 204.

2/ Curriculum vitae Jaroslava Golla z 21.1. 1868. Archív Univerzity Karlovy, spisy zkušební komise pro učitelství na gymnáziích.

3/ J. Goll, Moje vzpomínky na Lumír, Lumír 34, 1906, s.443-448.

4/ A. Pražák, Dějiny literárního odboru Umělecké besedy, in: Padesát let, Umělecké besedy 1863-1913, red. H. Jelínek, Praha 1913, s. 145-146.

5/ Dopis J. Golla K. Kroftovi z 19. 8. 1906; otiskl K. Krofta, Golliana, ČČH 37, 1931, s. 98.

6/ - o - [= J. Goll], Slovo o naší literatuře, Lumír 15, 1866, č. 3, s. 42. Stať zřejmě vznikla na základě diskuse o národním fenoménu v umělecké tvorbě. Debatu uspořádal 27.1.1865 literární odbor Umělecké besedy a aktivně v ní vystoupili kupř. Karel Sabina, Vítězslav Hálek, Josef Barák a Jaroslav Goll. Viz A. Pražák, c. d., s. 172.

7/ Tamtéž, s. 43.

8/ Kupř. Eliška Krásnohorská v recenzi souborného vydání Gollových veršů z let 1867-1872. Viz E. K., Básně Jaroslava Golla, Ženské listy 3, 1875, s. 37-39.

9/ J. Neruda, Goll a Dörfl, List literární. Národní listy 8.10. 1874. Přetištěno in: J. Neruda, Literatura IV., ed. J. Thon, Praha 1961, s. 99.

10/ J. Goll, Básně, Praha 1874, s. 82.

11/ Markantní je to především v básni Ohlas:

"Zlatý Vyšehrad nám v temnu zhas,
truchlí pěvec, jehož mocný hlas

Vyšehradem hýbal i vší vlastí.
Kdy zas vzplane Vyšehradu jas?
a kdo najde varyto nám zas,
jež jím hýbat bude i vší vlastí?
. . .
Mám vypravovat víc? Mám lkát, že před časem
se v starce u nás mladí pěvci mění?
Bol, hněv, kdy z prsou vypukne v jich pění,
vln hluchých odvětíte ohlasem.
Svým pěvcům lidsky až se ozvete vy sami,
zvuk najdou Lumírův, jenž skálou hne i vámi."

Tamtéž, s. 70 a 73. V letech 1876 a 1868 se Goll pravosti Rukopisu královédvorského dokonce dovolával. Viz o tom podrobněji v pokračování této práce.

12/ M. Hýsek, Bílá hora v české literatuře, in: Na Bílé hoře, 2. vyd., Praha 1921, s. 109-145.

13/ A. Pražák, c.d., s. 213.

14/ Bezděz. Elegie. In: Květy 2, 1867, s. 172-174. Přetištěno in: J. Goll, Básně, Praha 1874, s. 1-16.

15/ Tamtéž, s. 9-10.

16/ Národní listy 19. 11. 1869, s. 3.

17/ Exulant, tamtéž, s. 17-29. Původně otištěno pod názvem Ze zpěvů českých exulantův, Květy 2, 1867, s. 163; Ze zpěvů exulantských, Květy 3, 1868, č. 2, s. 11; č. 3, s. 9; č. 4, s. 1.

18/ J. Goll, Básně, s. 25-29. Původně in: Květy 3, 1868, s.155.

19/ A. Pražák, c.d., s. 194.

20/ Ke zrodu názvu tábor pro politická shromáždění podrobně J. Goll, O první době Umělecké besedy..., in: Padesát let Umělecké besedy, s. 272.

21/ O Gollově vzhledu S. Heller, Z literárních vzpomínek, Lumír 34, 1906, s. 349.

22/ Podrobně K. Kazbunda, Stolice dějin na pražské univerzitě II, s. 208-209.

23/ J. Goll, O první době Umělecké besedy..., s. 272.

24/ Tamtéž, s. 273.

25/ K. Krofta, Golliana, s. 106.

26/ "Sotva by romanopisec český sloh svůj dle lepších vzorů vzdělati mohl, nežli jaké jsou romány polské, a sotva by epický básník český příbuznějšího živlu našel nad epické zpěvy srbské." Viz - o - , Slovo o naší literatuře, s. 44.

27/ Tamtéž.

28/ Kupř. báseň Robert Guiscard, Vesna kutnohorská 1, 1868, s. 111. Přetištěno in: J. Goll, Básně, s. 40-44.

29/ Viz Antika a česká kultura, Praha 1978, s. 346-350.

30/ Též in: J. Goll, Básně, s. 78-80. Zejména závěr je strhující:

"Avšak Neronové dosud trůní
bohatství a slávy na výsluní.
Neslyšíte? - trojí hlas se zdvihá
z bojiště když děla světem duní:
Morituri te salutant, caesar!"

31/ Blíže ho rozebral J. Špét, Antické drama Jaroslava Golla, LF 84, 1961, s. 8-16.

32/ Tamtéž, s. 13.

33/ Tamtéž, s. 14.

34/ Zprvu tak činil pod pseudonymem Jaroslav Chlumecký, poněvadž středoškolští studenti nesměli v té době publikovat bez povolení ředitele ústavu.

35/ Viz překlad básně Otec morem zemřelých v El - Ariski, Světozor 3, 1869, s. 71, 86-87.

36/ J. Goll, Mickiewiczův "Pan Tadeusz", Květy 1, 1865, s. 306-310; Alpuphara. Z Mickiewiczova Konrada Wallenroda. In: Květy 6, 1871, s. 118. Z Mickiewicze si i v pozdním věku pamatoval celé pasáže a s oblibou ho citoval v kruhu svých známých.

37/ J. Goll, O první době Umělecké besedy..., s. 271.

38/ J. Goll, O národní poezii ukrajinské. Z přednášky pro dámy v Umělecké besedě, Květy 3, 1868, s. 194-197, 203-204, 211-212, 219-222, 227-228. Gollovy překlady otiskl později František Vymazal v antologii Ruska poezije. Výbor z národního a uměleckého básnictva ruského v českých překladech, Brno 1874.

39/ Bylo tomu tak v roce 1874, kdy se Goll podílel na redakční práci spolu se Svatoplukem Čechem /časopis tehdy vydávali Servác Heller a J. V. Sládek/. Viz J. Goll, Moje vzpomínky na Lumír, s. 447; S. Heller, Z literárních vzpomínek, s. 349.

40/ J. Goll, Moje vzpomínky na Lumír, s. 447.

41/ Stalo se tak roku 1873. Tamtéž.

42/ Výbor z Květů zla, Praha 1895.

43/ Vedle ohlasů zaregistrovaných v poznámkách 8 a 10 viz též E. Krásnohorská, Obraz novějšího básnictví českého. Pokus o karakteristiku umění básnického za posledního čtvrt století. ČMKČ 51, 1877, zvláště s. 323.

44/ K tomu je nutno ještě připočíst Antologii z české lyriky /Praha 1872/, již Goll edičně připravil, aniž do ní zařadil jediný svůj verš.

45/ K. Krofta, Golliana, s. 98.

46/ Tamtéž, s. 99.

47/ Dopis Adolfa Golla synu Jaroslavovi z 20. 2. 1870 otiskl J. Pekař, Golliana, ČČH 35, 1929, s. 603.

48/ Tamtéž.

49/ Už z krátké návštěvy Bavorska v roce 1870 vytěžil Goll článek Pašijové hry v bavorském Horním Ammergau. Cestopisný obrázek. In: Květy 6, 1871, s. 84-86, 91-94, 99-102, 107-110. Dále Cestopisné paběrky I-III, Květy 7, 1872, s. 3-6, 11-14, 19-22; Stálá výstava obrazů Doré-ho v Londýně, Lumír 1, 1873, s. 483-484; V čítárně britského muzeum, tamtéž, s. 603-604; Z Výmaru, Lumír 2, 1874, s. 9-10; Londýnský Tower, tamtéž, s. 46-47; Z Holandska I-III, tamtéž, s. 320-321, 345-347, 357-360, 542-543, 553-554.

50/ Některé Gollovy postřehy byly aktuální nejen ve své době. Kupř. v knihovně britského muzea se mu jevilo "vše tak dokonalé, že nám ubožátkům se o také dokonalosti ani nesnilo... Statistika, jak známo, učí, že vzdělanost se měří též spotřebou mýdla a dodejme třeba, i čistotou /zvláště v lokálech veřejných/ míst, o kterých se v dobré společnosti sice nemluví, ale na jejichž čistotu dobrá společnost tím více dbá. Čistoty ubývá čím dále na východ a podle tohoto posledního měřítka soudě by Angličan za to mít musil, že např. v Praze počíná Orient." J. Goll, V čítárně britského muzeum, s. 604.

51/ K tomu kupř. J. Šusta, Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. Praha 1933, s. 151-185; F. Kutnar, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I, Praha 1973, s. 189-196.

52/ F. Kutnar, c.d., s. 192.

53/ Tomek náležel kupř. k členům komise, která vyjádřila souhlas s názorem, že hrob nalezený roku 1864 v Kolíně patří Prokopo-

vi Holému, ač ve skutečnosti šlo o pozůstatky vznešených manželů z 9. - 10. století.